

Ikääntyvän asiakkaan oikeudesta palvelutarpeen arviointiin

Kuntien säästötoimenpiteiden johdosta ikääntyvien asiakkaiden oikeus saada palveluja on vakavasti vaarantunut. Tässä artikkelissa selvitetään voimassa olevaa ja muutettavaa lainsäädäntöä sekä sosiaalialan kehittämishanketta vuosille 2003–2007.

Sosiaalihuollon lainsäädännössä ei ole erikseen ikääntyviä koskevia säädöksiä, vaan heille suunnattavat sosiaalipalvelut kuten terveyspalvelutkin järjestetään osana yleisiä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja. Ikäihmiset huolehtivat ensisijaisesti itse hyvinvoinnistaan ja käyttävät samoja palveluja kuin muutkin kuntalaiset. Palvelujen tarjonta perustuu tarpeisiin. Ensisijaista palvelua ovat avopalvelut ja kotona asumisen tuki ja ne mitoitetaan tarvetta vastaaviksi, kuten myös palveluasuminen.

Toteutuuko tasavertaisuus?

Palveluasumisen ja sosiaalihuollon laitoshoidon tarpeen ja yleensä palvelutarpeen arviointiin kunnilla

Kuva: Antero Aaltonen

on erilaisia käytäntöjä. Ikääntyvien palvelutarpeen arvioinnin käytännöt vaihtelevat kunnittain. Arviointikäytäntöjä ei ole juurikaan systematisoitu. Käytäntöjen vaihtelevuus jopa kuntien sisällä herättää epäilyksiä siitä, toteutuuko sosiaalihuollon asiakkaiden tasavertaisuuden vaatimus palvelutarpeen arvioinnissa.

Sosiaalihuollon palvelutarpeen arvioi sosiaalihuollon ammattihenkilö. Joissakin kunnissa ikäihmisten sosiaalipalvelujen tarpeen voi arvioida myös sellainen terveydenhuollon ammattihenkilö, joka tuntee sosiaalihuollon palvelujärjestelmän ja jolla on kokemusta vanhustyöstä. Useissa kunnissa palvelutarvetta käsitellään ja arvioidaan niin sanotussa SAS-ryhmässä (sel-

vitys, arviointi, sijoitus), johon voi kuulua esimerkiksi lääkäri, sosiaalityöntekijä, asumispalvelun ohjaaja ja mahdollisesti muita viranhaltijoita. SAS-ryhmällä on asiallinen, mutta ei muodollista päätösvaltaa palveluja koskevissa päätöksissä. Päätöksen palvelun tarpeesta, sisällöstä ja määrästä tekee palvelutarpeen arvioinnin pohjalta kunnan viranomainen. Ennen päätöksentekoa on asiakasta tai tarvittaessa hänen laillista edustajaansa, omaistaan tai läheistään kuultava.

Toimintakyvyn arviointi

Tärkeä osa palvelutarpeen arvioin-

tia on toimintakyvyn arviointi. Suurin osa kunnista käyttää palvelun tarpeen arvioinnissa apuna jotakin toimintakykymittaria. Useimmat mittarit arvioivat ihmisen fyysistä selviytymistä, mutta eivät huomioi niinkään asuinympäristöön liittyviä tekijöitä, epävirallisen avun saavuutta ja ihmisen osallistumismahdollisuuksia. Stakesin tekemän tutkimuksen mukaan kunnat käyttävät yleisimmin Kuntaliiton omistamaa RAVA-järjestelmää. RAVA-mittarilla kerätään tietoa vanhuksen liikkumisesta, pukeutumisesta, syömisestä, hygienianhoidosta, mielialasta ja muistista.

Toimintakykymittarin avulla vanhukselle määritellään RAVA-indeksi. Kunta voi antaa indeksille ohjearvoja, joiden avulla vanhus ohjataan tarkoituksenmukaiseen hoitopaikkaan. Arvioinnissa tulisi kuitenkin RAVA-indeksin lisäksi huomioida myös edellä mainittuja muita toimintakyvyn vaikuttavia tekijöitä. Myös ns. RAI-tietojärjestelmä on käytössä. Kyseiseen tietojärjestelmään on listattu RAI-indikaattoreita, jotka ovat vanhusten ympärivuorokautisen hoidon laadun arvioinnin kannalta keskeisiä.

Hoito- ja palvelusuunnitelma

Asiakkaan hoito- ja palvelusuunnitelman laadinta alkaa usein jo ensimmäisen arviointikäynnin yhteydessä, minkä jälkeen suunnitelmaa päivitetään palvelun ja hoidon tarpeen muuttuessa. Asiakkaan hoito- ja palvelusuunnitelma voidaan laatia valmiiksi jo ensikäynnin yhteydessä, jos kaikki tarpeelliset tahot ovat paikalla. Jos asiakas saa vain tukipalveluja, suunnitelmaa ei yleensä tehdä. Päätökset palveluista ja niistä perittävistä maksuista

tehdään yleensä hoito- ja palvelusuunnitelman laatimisen jälkeen. Palvelutarpeen arvioinnista ei kuitenkaan yleisesti laadita erillisiä asiakirjoja. Palvelutarpeen arvioinnissa käytettäviä asiakirjoja ovat tällöin lähinnä toimintakykymittarien käyttöön liittyvät lomakkeet sekä hoito- ja palvelusuunnitelmalomake.

Palvelutarpeen arviointi lakisääteiseksi

Ikääntyvien palvelujen järjestämisen lähtökohtana on kotona selviytymisen tukeminen sekä toimintakyvyn säilyttäminen. Tämä lähtökohta ilmenee sekä sosiaalihuolto-laista että sosiaali- ja terveystalviteima-asiakirjoista. Voimassa oleva sosiaalihuollon lainsäädäntö ei määrittele täsmällisesti, milloin ikäihmisellä on oikeus saada palveluja tai päästä niiden piiriin. Säännöstä palvelujen tarpeen arvioinnista kiireellisissä tilanteissa ei myöskään ole aiemmin ollut. Lisäksi lainsäädännön yleisluonteisuuden vuoksi palvelujen toteutumisen valvonta on vaikeaa ja palvelujen määrä ja laatu vaihtelevat suuresti eri kunnissa.

Kansanterveyslaitoksen Terveys 2000 -tutkimuksen mukaan noin 10 prosenttia 75 vuotta täytäneistä ei saa tarvitsemaansa apua. Nykyisin osa ikääntyvistä tulee palvelujen ja hoidon piiriin niin myöhään, että palveluasuntoon muuttamisen tai laitoshoidon tarvetta ei enää voida siirtää. Tällöin mahdollisuudet kotona asumisen tukemiseen mahdollisimman pitkään menetetään. Palvelutarpeen arviointi on käytäntö, jolla voidaan edistää riittävän varhaista puuttamista kotona selviytymistä haittaa-

viin ongelmiin. Jotta tavoite saavutettaisiin, palvelutarpeen arvioinnin tulisi olla kattava ja siinä olisi otettava huomioon ikääntyvän fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen toimintakyky sekä asuin- ja elinympäristö.

Hallituksen esitys palvelutarpeen arvioinnista on jätetty eduskunnalle syyskuussa. Tavoitteena on asiakkaan aseman vahvistaminen. Sosiaalihuoltolakia esitetään muutettavaksi siten, että lakiin sisällytetään säännökset kuntien velvollisuudesta järjestää palvelutarpeen arviointi.

Kiireellisissä tilanteissa palvelujen tarve olisi arvioitava viipymättä. Ei-kiireellisissä tilanteissa kunnan on järjestettävä pääsy palvelutarpeen arviointiin 80 vuotta täyttäneille ja kansaneläkelain mukaista erityishoitotukea saaville viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä yhteydenotosta. Esitys ei muuta kunnan velvollisuutta järjestää sosiaalihuollon palveluja, mutta se täsmentää niitä menettelytapoja, joiden avulla palvelujen piiriin tullaan. Ikäihmisille ei siten säädettäisi mitään uusia subjektiivisia oikeuksia saada sosiaalihuollon palveluja. Sen sijaan ehdotetaan vahvistettavaksi ja yhdenmukaistettavaksi menettelyjä, joilla palvelujen piiriin tullaan ja palvelujen tarve arvioidaan.

Esityksen tarkoitus on turvata kaikille henkilöille pääsy palvelutarpeen arviointiin kiireellisissä tilanteissa. Vanhimmille ikäryhmille ja eniten hoidon tarpeessa oleville turvataan pääsy palvelujen tarpeen arviointiin määräajassa myös ei-kiireellisissä tilanteissa ja sen avulla varmistetaan riittävien sosiaalipalvelujen saanti. Näin edistetään toimintakyvyn säilymistä ja paraneamista ja tuetaan kotona asumista tai toissijaisesti muun asiakkaan tarpeita vastaavan asumismuodon järjestämistä.